

LAURA PIIPPO & HANNA-RIIKKA ROINE

Kirjallisuudesta ja sen lukijoista digitaalisissa ympäristöissä

Kirjallisuuden lukeminen vähenee digitaalisena aikana, ja tällä on kielteisiä seurauksia. Kirjallisuuden lukijansa ympärille luoma tila ”inhimillisenä kokemusulottuvuutena” on nimittäin poikkeuksellinen, koska se rakentuu intensiivistä keskittymistä vaativan esityksen, syventyvän rutiinin, mietiskelevän tauon ja luottamukseen johtavan pitkäjänteisen perheytymisen varaan. Tässä lyhyesti Kalle Puolakan esseen ”Kirjallisuuden tilasta digitaalisena aikana” (*niin & näin* 2/2020) pääajatus, jonka innoittamana pyrimme jatkamaan ja monipuolistamaan keskustelua aiheesta.

Jaamme Puolakan näkemyksen, että lukemisessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Välitöntä tunnevetoista reagoitua ja nopeaa silmäilyä suosivat digitaalisen teknologian alustat ovat omiaan rapauttamaan pitkäjänteisyyttä, mikä heikentää kykyämme hallita ja ymmärtää laajempia kokonaisuuksia. Samalla heikkenevät käyttäjän mahdollisuudet toimia omaehtoisesti alustojen logiikkaan mukautumisen sijaan. Yhteiskunnan ja kulttuurin digitalisoinnin suhde kirjallisuuden lukemisen muutokseen on kuitenkin nähdäksemme vielä Puolakan esittämää moniulotteisempi. Muun muassa lukutaitotutkimus on nostanut esiin lukijoiden sosiomateriaalisen ympäristön merkityksen. Siihen sisältyvät esimerkiksi lukukoulutus ja se, onko kirjoja ollut tarjolla tai onko lukemaan kannustettu. Lisäksi näyttää siltä, että digitaalisten aineistojen ja painettujen tekstien sekä kaunokirjallisuuden lukeminen myös tukevat toisiaan, kunhan niiden vaatimien taitojen edistämiseen suhtaudutaan vakavasti ja rohkaisevasti.¹

Digitalisoinnin vaikutuksia lukemiseen ja kirjoittamiseen tulee joka tapauksessa tarkastella kriittisesti. Tässä esseessä esitämme, että uudenlaisia välineitä tämän kehityksen tarkastelemiseen on vaikea rakentaa, jollei kahta osa-aluetta oteta huomioon. Ensinnäkin meidän on kiinnitettävä enemmän huomiota itse *kirjallisuuteen*, siihen liittyviin toimijuuden muotoihin ja sen käytössä ja alustoissa tapahtuviin muutoksiin. Toiseksi meidän on tunnistettava digitaalisen teknologian ympäristöllisyys²: tällä tarkoitamme sekä 2020-luvun ihmiskokemuksen lähtökohtaista uppoutuneisuutta digitaalisen teknologian tuottamiin ja muovaamiin ympäristöihin että sen tuottamia laajempia yhteiskunnallisia vaikutuksia, jotka heijastuvat myös lukemisen sosiomateriaalisiin ulottuvuuksiin. Näin ollen digitaalisuutta ei voi rajata kirjallisuudesta – tai mistään muustakaan elinympäristömme

osa-alueesta – erilliseksi saarekkeeksi, vaan se on nähtävä arkemme erottamattomana osana.

Kirjallisuudesta

Mistä ylipäänsä puhutaan, kun puhutaan kirjallisuudesta? Vaikka Puolakan teksti ei vastaa tähän suoraan, hänen esseestään löytyy monia hyviä esimerkkejä siitä, millaisena kirjallisuus voi näyttäytyä. Se voi olla muun muassa lukemisharrastuksen kohde, ”yksinäisen lukijan ja yksinäisen kirjoittajan” intiimi kohtaamispaikka, lukijan itselleen ”sisäisen äänensä” keinoin äänettömästi esittämää taidetta sekä ”tauoittain” luettavia ja ”systemaattiseen uppoutumiseen” kutsuvia teoksia. Puolakan esse hahmottelee esityksen, tauon, rutiinin ja luottamuksen käsitteiden avulla kuvaa ”siitä aineettomasta piiristä ja tilasta, jonka kirjallisuus voi rakentaa harrastajansa ympärille”. (25, 27, 29, 30)

Yllä lueteltujen esimerkkien valossa näyttääkin, että usein puheen kohteena ei ole niinkään *kirjallisuuden* tila, vaan *lukemisen* kokemuksellinen ulottuvuus, jota Maurice Blanchot’n ’kirjallisen avaruuden’ käsittekin määrittelee³. Puolakan esse tavoittelee tätä ulottuvuutta havainnollisesti, tunnistettavasti ja jopa kauniisti. Jos kirjallisuutta ei puheen kohteena tarkemmin määritellä ja eritellä, lukeminen, lukemisen tilanne ja kirjallisuuden alustat (kuten vaikkapa painettu kirja) saattavat kuitenkin sekoittua keskenään liiaksi. Itse lukemisen kokemuksessa näitä on toki vaikea erottaa toisistaan, sillä nimenomaan niiden yhdistyminen on tälle kokemukselle ominaista, mutta tutkittaessa esimerkiksi lukemisen muutoksia tai vertailtaessa lukemista erilaisilla alustoilla ne on pyrittävä erittelemään. Näin pääsemme pohtimaan vaikkapa sitä, puhutaanko kirjallisuudesta instituutiona vai syntykö kirjallisuus lukijan ja teoksen välisessä vuo-

”Esityksen, rutiinin, tauon ja luottamuksen muodostama kokemuksellinen ’paketti’ on olennainen osa monenlaisen kirjallisuuden lukemista.”

rovaikutuksessa. Millaista lukutapaa erilaiset alustat vaativat? Miten kukin teos jäsentää tekijän ja lukijan paikat sekä roolit?

Kirjallisuudesta luodaan helposti yksipuolinen kuva, mikä vääjäämättä vaikuttaa näkemykseen siitä, mitä tapahtuu, kun luemme kirjallisuutta. Tutkimuksen valtavirta puhuu usein – tätä kuitenkin eksplikoimatta – juuri tietyn tyyppisen kirjallisuuden, eli korkeakirjallisuutena pidettyjen teosten, ja vieläpä nimenomaan romaanien, lukemisesta. (Angloamerikkalaisessa kontekstissa niitä kutsutaankin arvottavasti termillä *literary fiction* erotukseksi vaikkapa niin sanotusta genre- tai viihdekirjallisuudesta.) Lukemisen kokemuksellisiin ulottuvuuksiin nojaavaa luentaa onkin tärkeää soveltaa myös novelleihin, lyriseen materiaaliin, viihteellisiin nähtyihin kirjallisuuden lajeihin sekä digitaaliseen kirjallisuuteen ja kokeellisiin kirjallisuuden muotoihin, jotka hyödyntävät keinoinaan muun muassa fragmentaarisuutta, erilaisia typologisia ratkaisuja ja lukijan vieraanuttamista. Digitaalisen kirjallisuuden puolelta hyviä, aiemmassa tutkimuksessa tunnistettuja esimerkkejä ovat esimerkiksi Markku Eskelisen *Interface* (painettu kirja 1997; digitaalista, edelleen verkossa olevaa versiota on päivitetty vaiheittain) ja Stephanie Stricklandin *V. Vni-verse* (2002). Kiinnostavan, tällaiseen luentaan luontuvan esimerkin fragmentaarisuudesta tarjoaa Harry Salmen-

niemen runoteos *Texas, sakset* (2010) ja lukijan vieraanuttamisesta puolestaan Jaakko Yli-Juonikkaan romaani *Neuromaani* (2012).

Esityksen, rutiinin, tauon ja luottamuksen muodostama kokemuksellinen ”paketti” on olennainen osa monenlaisen kirjallisuuden lukemista. ”Ajallisin välein” luettava rakenne pohjautuu yhtäältä lukijan yksityiseen harkintaan, mutta myös esimerkiksi sanomalehtien jatkotarinoihin, jotka usein julkaistiin niiden päätyttyä romaaneina. Näin on syntynyt moni 1800-luvun merkittävä ja jo aikanaan tunnettu romaani, joiden tekijöinä voidaan mainita esimerkiksi Charles Dickens, Honoré de Balzac, Victor Hugo, Émile Zola ja Fjodor Dostojevski.⁴ Nyttemmin samaa jaksottunutta rakennetta ja kokemusta toteuttavat näkyvimmin Puolakankin mainitsemat pitkät tv-sarjat ja pelit, joiden maailmaan syvennyttään vaihtelevan kestoiseksi ajanjaksoiksi kerrallaan. Tällaiset, usein transmediaaliset kerronnan ja taiteen muodot myös kutsuvat aktiiviseen osallistumiseen ja niiden tuottaman maailman ja kokemuksen jatkamiseen, mistä fanikulttuurit erilaisine fanifiktio- ja tekijyyden muotoineen osaltaan todistavat.⁵ Kirjallisuuden tarkastelu kokemuksellisuuden tilan kautta kuitenkin myös häivyttää paljon: huomiotta jää vaikkapa lukijan itsensä valitsemien taukojen ero suhteessa alustasta johtuviin, pakotettuihin taukoihin.

”Alustoihin ja niiden materiaalisuuteen onkin olennaista kiinnittää huomiota lukijan ja teoksen vuorovaikutuksessa syntyvän ’aineettoman’ kokemuksellisen tilan rinnalla.”

Alustoihin ja niiden materiaalisuuteen onkin olennaista kiinnittää huomiota lukijan ja teoksen vuorovaikutuksessa syntyvän ”aineettoman” kokemuksellisen tilan rinnalla. Mikä tahansa kielellinen, painettuna tai muuna tekstinä tuotettu esitys on aina myös tilallinen varsinkin konkreettisesti mielessä. Alustojen erojen merkitys ei ole vähäinen: kuten mediapoetiikan ja digitaalisten ihmistieteiden tutkija Lori Emerson on esittänyt, ne kirjalliset alustat, joiden kanssa olemme tekemisissä, muokkaavat lukemistamme eniten⁶. Samaan aikaan lukutaitotutkimuksen piirissä on laajasti esitetty, että painettujen tekstien ja digitaalisten aineistojen lukeminen vaativat erilaisia luku- ja tekstitaitoja. Tällä laajalla kehittyneellä lukutaidolla taas on suotuisa vaikutus muun muassa vaativankin kaunokirjallisuuden lukemiseen.⁷

Parhaimmillaan taidokas lukija oppii ikään kuin vaihtelevaan näkökulmaansa: sekä lukemaan kokonaisuutta etäältä että keskittymään pienempiin yksityiskohtiin ja kulloisenkin alustan ominaisuuksiin – ja yhdistelemään näitä kahta näkökulmaa niin, ettei kumpikaan täysin kaappaa toista. Tarvitsemmekin enemmän kriittistä tarkastelua siitä, kuinka esimerkiksi digitaaliset aineistot ja painetut tekstit tai erilaiset kirjallisuuden muodot kietoutuvat yhteen niin lukuharrastuksessa kuin lukutaitojen kehittämisessä ylipäätään. Jo tehdyn tutkimuksen ohella tämä vaatii sekä erilaisten aineis-

tojen ja alustojen että lukemisen olosuhteiden paneutunutta jäsentelyä.

Lukijoista ja kirjoittajista

Yhtä lailla tärkeää on pohtia, mistä ylipäänsä puhutaan, kun puhutaan lukemisesta – ja lukijasta. Erilaisissa teoreettisissa tarkasteluissa esiintyvän ja kulloisestakin tutkimustraditiosta käsin määriteltävän ”todellisen lukijan” hahmon tarkoituksena on tyypillisesti lisätä abstraktiin käsitteeseen kokemusperäisempää ulottuvuutta. Teoreettisissa teksteissä kuvitellut keskivertolukijat vaikuttavat kuitenkin helposti karkeilta yleistyksiltä, Rita Felskin sanoin ”omituisten verettömiltä”⁸. Erilaiset ”todelliset” – satunnaiset tai rutinoituneet – lukijat osoittautuvat usein lähemmässä tarkastelussa käytännön tutkimukseen verhotuiksi teoreettisiksi rakennelmiksi, joiden tarkoitus on todentaa *tutkijan* kriittinen luenta tarkasteltavana olevasta tekstistä ja tehdä siitä yleismaailmallinen⁹. Vastaavanlaisia yleistyksiä ovat myös oletukset lukijoiden motiiveista ja reaktioista.

Yleistettäväksi kelpaavien väitteiden sijasta voidaan todeta, että monet lukijuuteen elimellisesti liitettyt ilmiöt kuuluvat kulloisenkin lukijan henkilökohdaisen kokemuksen alueelle. Sen lisäksi, että jokainen lukija on erilainen, niin on myös jokainen lukutilanne:

sihen vaikuttavat henkilökohtaisen kokemuksen ohella esimerkiksi keskenään risteävät sosiaaliset ja materiaaliset ulottuvuudet. On myös tärkeää huomata, että intiimin yhteyden tavoittelua painottavan lukijajahahmon lisäksi kulttuurissamme vaalitaan edelleen laajasti sitkeää myyttiä ”yksinäisestä kirjoittajasta”. Se unohtaa lukemiseen ja kirjoihin liittyvien sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen ohella kustantamoiden ja muiden kirjallisuusinstituutioiden olennaisen roolin siinä, kuinka kirjailijoiden ajatuksia tuodaan julkiseen tilaan ja millaista luottamusta ne herättävät (tai ovat herättämättä).¹⁰ Kuten Puolakka kirjoittaa, kirjailijat näyttäytyvät meille ”niin kuin olemme heidät teoksista abstrahoineet” (30), ja siksi tämäkin kirjallisuuden tilallisuuden puoli olisi hyvä selkeämmin artikuloida erikseen sekä lukemisen kokemuksen että kaunokirjallisen teoksen paratekstuaalisena osana¹¹. Digitaalinen ympäristö muokkaa merkittävästi paratekstuaalisuutta ja siten myös sitä, miten tekijäisyys ja lukijuus sekä näiden tuottamat merkitykset ja kokemukset muodostuvat ja tulevat tulkituiksi¹².

Merkittävin ongelma yksinäisen kirjoittajan ja yksinäisen lukijan intiimin yhteyden kuvaamisessa on kuitenkin, että itse kirjallisuus materiaalisine ja kulttuurisine ulottuvuuksineen unohtuu tästä yhtälöstä. Lukemisen muutoksia etnologian kontekstissa tutkinut Anna Kajander huomauttaa tuoreessa väitöskirjassaan, että vaikka lukemista tyypillisesti pidetään henkilökohtaisena asiana, ”se myös on läpeensä sosiaalista ja kulttuurista toimintaa, joka on sidoksissa muuhun arkeen ja ajanviettopoihin. Ajatus kirjan äärelle hiljentyneestä lukijasta on monille tuttu mielikuva, mutta tämänkaltainen lukutapa on tyypillisen lukemisen sijaan vain yksi mahdollisuus monista.”¹³

Digitalisoituvassa ympäristössä lukemiseen ja kirjoihin liittyvät käytännöt monipuolistuvat entisestään.

Lukijoina olemme toki tiettyyn pisteeseen saakka yhden ihmisen tekemän tai yhdelle tekijänimelle attribuoidun teoksen äärellä, mutta samaan aikaan olemme tekemisissä esimerkiksi laajan kaunokirjallisen tradition, monenlaisten konventioiden ja kirjallisuuden kulloisenkin materiaalsen ilmiön kanssa. Emme keskity pelkästään ”ajatusten tutkiskeluun” vaan myös teoksen arvioimiseen artefaktina, osana laajempaa kulttuurista kontekstia, omasta ajallis-tilallisesta positioistamme. Lukijat ovat lisäksi osa yhteisöjä, joista konkreettisin esimerkki lienevät monenlaisten kirjallisuusharrastajien lukupiirit sekä erilaiset faniyhteisöt, jotka keskittyvät nykyään vahvimmin digitaalisille alustoille. Nykyiset digitaaliset kulttuurin muodot alustoineen ovatkin tehneet entistä näkyvämmäksi yhteisöllisyyden, monitekijäisyyden ja vuorovaikutteisuuden, jotka ovat aina liittyneet kirjallisuuden kirjoittamiseen ja lukemiseen.

Kirjallisuuden tunnustetut hyödytkään eivät keskity yksinomaan yksinäisen teoksen ja lukijan kohtaamiseen, vaan myös yhteisölliseen käsittelyyn. Lukupiirejä erityisesti kirjallisuusterapian näkökulmasta tutkiva Päivi Kosonen esittää, että vaikka kirjallisuuden lukeminen yle-

sesti voi lisätä yksilön hyvinvointia, osallistuminen yhteisölliseen keskusteluun voi tehdä vielä enemmän hyvää:

”Osallistuminen keskusteluun, jossa meidät nähdään, jossa meitä kuunnellaan ja jossa tunnemme yhteyttä toisiin synnyttää kuulumisen ja merkityksellisyyden tunteita sekä suo hyvinvoinnillemme tärkeän mielekkyyden tunteen.”¹⁴

Sama viesti toistuu lukutaitotutkimuksessa: toisten merkityksellisten ihmisten tuella on sekä lukutaitoihin että -harrastuneisuuteen kaikkein suurin vaikutus¹⁵, ja se voi toteutua myös digitaalisten alustojen yhteisöissä.

Digitaalisista ympäristöistä

Lopulta on kysyttävä, mistä ylipäänsä puhutaan, kun puhutaan digitaalisuudesta ja siitä, mitä se tekee. Millaisia ulottuvuuksia lukemiseen digitaalisissa ympäristöissä liittyy? Huoli uusien mediamuotojen aiheuttamasta häiriötilasta ei sinänsä ole uusi. Nykykulttuurin tutkija Tuija Saresma huomauttaa, että lukemisen muutokset ovat toistuvasti huolestuttaneet eri aikoina, mikä yhtäältä kytkeytyy muuttuviin teknologisiin välineisiin, mutta toisaalta kertoo myös siitä, että lukeminen nauttii edelleen kulttuurista arvostusta¹⁶. Teoksessaan *How We Think. Digital Media and Contemporary Technogenesis* N. Katherine Hayles käsittelee erilaisia lukemisen tapoja ja nostaa puolestaan esimerkiksi 1960-luvun keskustelun siitä, johtavatko elokuvien kaltaiset, massoille suunnatut viihdemuodot heikon keskittymisen yleistymiseen ja tapautumiseen yksittäisen taideteoksen äärellä mietiskelemisen kustannuksella.¹⁷

Hayles myös esittää Puolakankin mainitsemaa, internetin vaikutuksista huolestunutta Nicholas Carria¹⁸ tasapainoisemman analyysin siitä, miten internetissä julkaistulle materiaalille tyypillisesti varatun lukutapamme, ”hyperlukemisen” (*hyper reading*) ja varsinkin tutkijoiden vaaliman lähiluvun (*close reading*) keinoja on mahdollista yhdistää rakentavasti esimerkiksi kirjallisuudenopetuksessa. Hyperlukeminen on James Sosnoskin alkuperäisen määritelmän mukaisesti ”lukijan ohjaamaa, näyttöpohjaista, tietokoneavustettua lukemista”¹⁹, ja se sisältää esimerkiksi hakujen tekemistä, suodattamista avainsanojen avulla, rinnastuksia kahden yhtä aikaa avoimena olevan ikkunan välillä, silmäilyä, hyperlinkkien seuraamista ja ”nökkimistä” eli muutamien osien poimimista pidemmistä teksteistä. Hyperlukeminen ei kuitenkaan sinänsä uhkaa lukemista vaan on omanlaisensa tapa käsitellä tekstiä.

Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö digitaalisen teknologian vaikutuksia lukemiseen – ja myös kirjallisuuteen – tulisi tarkastella kriittisesti. Digitaalisen kulttuurin riskejä ”lukeville aivoille” *Reader, Come Home* -teoksessaan analysoiva Maryanne Wolf kuvaa lukuisten laitteiden ja hyperlukemisen tuottamaa ”kognitiivista ylikuormitusta” ja tämän seurauksia lukemisen kannalta:

”Ensinnäkin me yksinkertaistamme. Toiseksi prosessoimme informaatiota niin nopeasti kuin mahdollista; tarkemmin sanottuna luemme enemmän lyhyemmissä puuskissa. Kolmanneksi laitamme asiat kiireellisyysjärjestykseen.”²⁰

Digitaalisten käyttöliittymien logiikkaan kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmasta syventynyt Matti Kangaskoski jatkaa Wolfin ajatusta kiireellisyysjärjestyksestä kiinnittämällä huomionsa siihen, kuinka aikaa ja vaivaa vaativa tietoinen reflektio väistyy nopean, jopa automaattisen affektiivisen reagoinnin tieltä. Tällä on vaikutuksensa kirjallisuuden poetiikkaankin: se on muovannut muun muassa Instagramissa julkaistavaa runoutta mahdollisimman tunnistettavaan ja helposti jaettavaan muotoon.²¹ Instagram-runoilijat toisin sanottuna kirjoittavat alustansa ja sen affordanssien eli tarjoumien myötäisesti. Kun nojataan siihen, mikä välittyy ja tarttuu helposti, tietoista työskentelyä ja tulkintaa vaativat sävyt ja tasot jäävät vähemmälle.

Kirjoittamisen tutkija Outi Kallionpää nostaa juuri monisuorittamisen ja keskittymisen vuorottelun ja hallinnan yhdeksi keskeisimmistä digitaalisten tekstien kanssa toimimisessa tarvittavista taidoista – joka on myös opettavissa ja opittavissa²². Samaan päätyy Wolf todetessaan, että tarvitsemme ”kaksineuvoisesti lukevat’ aivot, jotka pystyvät syvään ja pitkäjänteiseen ajatteluun sekä digitaalisissa että perinteisissä välineissä”²³. Hayles antaa omassa teoksessaan muutamia ideoita siihen, kuinka tällaista voidaan opettaa (yhtenä esimerkkinä on harjoitus, jossa opiskelijat lukivat rinnakkain Mary Shelley’n *Frankenstein*-romaanin ja Shelley Jacksonin *Patchwork Girl* -hypertekstifiktiota). Hän peräänkuuluttaa kirjallisuudentutkijoilta vastuuta analysoida tarkasti paitsi lähi- ja hyperlukemista, myös algoritmien tuottamaa konelukemista.²⁴ 1990-luvulta lähtien kybertekstiteoria onkin tarjonnut välineitä ohjelmoitujen tekstien rakenteen analyysiin ja seikkaperäisesti hahmotellut monenlaisia digisyntyisten (*born digital*) aineistojen luku- ja käyttötapoja²⁵. Elimellistä kybertekstiteoreettisillekin lähestymistavoille on se, etteivät ne aseta analogisia ja digitaalisia tekstejä vastakkain tai ajalliseksi jatkumoksi, vaan rinnakkain.

Sen sijaan, että digitaalisuus nähdään esimerkiksi kirjallisuudesta erillisenä saarekkeena, meidän on tunnistettava, että olemme tällä hetkellä jatkuvasti kietoutuneita digitaalisiin ympäristöihin, halusimme tai emme. Hieman samaan tapaan kuin Puolakan esseessään kuvaamat romaanit, jotka ”voivat olla osa arkeamme myös silloin, kun emme konkreettisesti ole kosketuksissa kirjan kanssa” (29), digitaalisuus on osa materiaalista kokemusympäristöämme muulloinkin kuin silloin, kun olemme jonkin sen käyttöliittymän äärellä. Digitaalisen teknologian riskien tunnistamisen ohella meidän on opittava ja opetettava keinoja, joilla kykenemme tunnistamaan laajenevissa ja mitaltaan hallitsemattomissa tekstikokonaisuuksissa ja ympäristöissä pienet yksityiskohdat, mutta myös suhteuttamaan niitä ympäristölliseen kokonaisuuteen.

Tämän ohella ajatusta kirjallisuuden kokemuksellisesta tilasta on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta, irrottaa sosiomateriaalisesta todellisuudestamme. Kuten Carrin teknologiakriittistä ajattelua terävästi kritisoinut Jevgeni Morozov huomauttaa, Carrin argumentin taustalla näyttää kajastelevan ajatus menetetyistä menneisyydestä, joka on ollut yleismaailmallisesti nykyisyyttä laadukkaampi – ja yhtenäisempi.²⁶ Mutta mitä pitäisi ajatella niistä lukijoista, joiden ulottuville laajemmat ja moniulotteisemmat kaunokirjalliset aineistot tulevat vasta muuttuvan teknologian ja digitalisaation myötä? Morozov toteaaakin, että varsinaisista poliittisista kamppailuista ja yhteiskunnallisesta kritiikistä irrotettuna teknologiakritiikistä tulee ”vain vallitsevan tilan seikkaperäinen mutta lopulta sitä vahvistava alaviite”.²⁷

Toisin sanoen tällaiseen kehykseen asettuva nostalgia Morozovin mukaan vain vahvistaa valtasuhteita ja vallitsevia rakenteita, eikä kirjallisuuden kirjoittaminen ja lukeminenkaan ole siltä suojassa: kenellä on ja on ollut varaa ”kaunokirjalliseen tilaan”? Tai, Virginia Woolfin kuuluisaa toteamusta mukaillen, kenellä on omaa rahaa, oma huone ja aikaa syventyneeseen lukemiseen? Samaa viestiä vie myös monilukutaitoon ja sen opetuksen keskittyvä uusien lukutaitojen (*new literacies*) tutkimusperinne²⁸, jonka mukaan ”tekstien kanssa toimimista voi ymmärtää ja opettaa vain osana sosiaalisia, kontekstuaalisia ja kulttuurisia konventioita”²⁹, ei niistä irrallisena abstraktiona.

Tapa, jolla nykyaikaiset digitaaliset teknologiat ovat kietoutuneet kaikkeen ympärillämme olevaan, onkin yksi niistä olennaisista piirteistä, joihin myös kirjallisuuden tutkimuksen tulisi tarttua. Näiden teknologioiden ympäristöllisyys näyttäytyy inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden moninaisena yhteistyönä verkostoissa, joita mikään yksittäinen taho ei suoraan hallinnoi tai ohjaa.³⁰ Seuraten Haylesin tuoreinta, digitalisoituvaa maailmaa käsittelevää teosta *Unthought. The Power of the Cognitive Nonconscious* voidaan sanoa digitaalisen median toimivan yhä suurempana nykyaikana määrittävänä, ”ei-ajateltuna” olosuhteena, eikä sen vaikutuksia voida sijoittaa yksittäisiin kohteisiin – niitä on pikemminkin tarkasteltava erilaisina sommittumina tai koosteina (*assemblage*).³¹

Tällä murroksella yksilöistä kohti olosuhteita ja affektiivisia suhteita on merkittäviä seurauksia lukemiselle, kirjoittamiselle ja kokemusten ja kuvitelmien jäsentämiselle muille jaettavaan muotoon. Sen vaikutuksiin ei kuitenkaan päästä käsiksi asettamalla vastakkain kirjallisuus ja ”digitaalinen maailma” vaan tarkastelemalla niiden monitahoisia ja yhteen kietoutuneita suhteita unohattamatta itse kirjallisuutta tai sen muotojen erityispiirteitä. Kysymys erilaisista lukutaidoista sekä niiden välittämisestä ja vaalimisesta on äärimmäisen tärkeä. Lukemista puolustettaessa on silti tärkeää huomioida, että niin lukeminen kuin lukijuuskin ovat myös paljon muuta kuin uppoutumista kirjallisuuden tilaan. Ne ovat myös sosiaalisten ja kulttuurisen käytäntöjen läpikäymistä. Materiaalisesti ja mediaalisesti herkkätuntoinen analyysi on välttämätöntä näiden ajankohtaisten, mutta samalla ajattomien kysymysten ratkomisessa.

Viitteet

- 1 Saresma 2013; Torppa ym. 2020.
  - 2 *Environmentality*, ks. Hörl 2018.
  - 3 Ks. Blanchot 2003.
  - 4 Malherbe 2008, 134–135.
  - 5 Ks. esim. Scott 2013.
  - 6 Emerson 2014.
  - 7 Ks. Torppa ym. 2020.
  - 8 Felski 2008, 16.
  - 9 Dawson 2013, 230.
  - 10 Malherbe 2008, 140; Kuusela 2020, 40–42.
  - 11 Ks. esim. Dawson 2012, 110.
  - 12 Ks. Piippo 2019.
  - 13 Kajander 2020, 11–12.
  - 14 Kosonen 2019, 50; käännös kirjoittajien.
  - 15 Torppa ym. 2020.
  - 16 Saresma 2013, 247–248.
  - 17 Ks. esim. Benjamin 1989.
  - 18 Carr 2010.
  - 19 Sosnoski 1999, 167.
  - 20 Wolf 2018, 75–76; käännös kirjoittajien.
  - 21 Kangaskoski (tulossa).
  - 22 Kallionpää 2014, 67.
  - 23 Wolf 2019, 38.
  - 24 Hayles 2012, 77–79.
  - 25 Ks. esim. Aarseth 1997; Eskelinen 2012.
  - 26 Morozov 2015, ks. myös Saresma 2013, 246–247.
  - 27 Morozov 2015.
  - 28 Ks. esim. Lankshear & Knobel 2011; Coiro ym. 2014.
  - 29 Kallionpää 2014, 62.
  - 30 Ks. Hansen 2015.
  - 31 Hayles 2017, ks. myös Roine & Piippo (tulossa).
- Kirjallisuus**
- Aarseth, Espen, *Cybertext. Perspectives on Ergodic Literature*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1997.
- Benjamin, Walter, Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella. Teoksessa *Messiaanisen sirpaleita. Kirjoituksia kielestä, historiasta ja pelastuksesta*. Toim. Markku Koski, Keijo Rahkonen & Esa Sironen. Suom. Raija Sironen. Tutkijaliitto, Helsinki 1989, 139–173.
- Blanchot, Maurice, *Kirjallinen avaruus* (L'espèce littéraire, 1955). Suom. Susanna Lindberg, ai-ai, Helsinki 2003.
- Carr, Nicholas, *Pinnalliset. Mitä Internet tekee aivoillemme*. Suom. Antti Pietiläinen. Terra Cognita, Helsinki 2010.
- Coiro, Julie, Knobel, Michele, Lankshear Colin & Leu, Donald J. (toim.), *Handbook of Research on New Literacies*. Routledge, New York 2014.
- Dawson, Paul, Real Readers and Real Authors. Omniscient Narration and a Discursive Approach to the Narrative Communication Model. *Journal of Narrative Theory*. Vol. 42, No. 1, 2012, 91–116.
- Dawson, Paul, *The Return of the Omniscient Narrator. Authorship and Authority in Twenty-first Century Fiction*. Ohio State University Press, Columbus 2013.
- Emerson, Lori, *Reading Writing Interfaces. From the Digital to the Bookbound*. Minnesota University Press, Minneapolis 2014.
- Eskelinen, Markku, *Cybertext Poetics. The Critical Landscape of New Media Literary Theory*. Continuum, London 2012.
- Felski, Rita, *Uses of Literature*. John Wiley & Sons, Hoboken 2008.
- Hansen, Mark B. N., *Feed-Forward. On the Future of Twenty-First Century Media*. Chicago University Press, Chicago 2015.
- Hayles, N. Katherine, *How We Think. Digital Media and Contemporary Technogenesis*. University of Chicago Press, Chicago 2012.
- Hayles, N. Katherine, *Unthought. The Power of the Cognitive Nonconscious*. Chicago University Press, Chicago 2017.
- Hörl, Erich, Introduction to General Ecology. The Ecologization of Thinking. Teoksessa *General Ecology. The New Ecological Paradigm*. Toim. Erich Hörl & James Burton. Bloomsbury, London 2018, 1–74.
- Kajander, Anna, *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. Väit. Helsingin yliopisto, Helsinki 2020.
- Kangaskoski, Matti, Logic of Selection and Poetics of Cultural Interfaces. A Literature of Full Automation? Teoksessa *The Ethos of Digital Environments. Technology, Literary Theory and Philosophy*. Toim. Susanna Lindberg & Hanna-Riikka Roine. Routledge, London, tulossa.
- Kallionpää, Outi, Mitä on uusi kirjoittaminen? Uusien mediakirjoitustaitojen merkitys. *Media ja viestintä*. Vol. 37, No. 4, 2014, 60–78.
- Kosonen, Päivi, Towards a Therapeutic Reading. Part III: Forms of Shared Reading. *Scriptum*. Vol. 2, No. 6, 2019, 43–57.
- Kuusela, Hanna, *Kollaboraatio. Yhteistekijyyden nykykirjallisuudessa ja taiteessa*. Vastapaino, Tampere 2020.
- Lankshear, Colin & Knobel, Michele, *New Literacies. Everyday Practices and Social Learning*. McGraw-Hill/Open University Press, Maidenhead 2011.
- Malherbe, Jean-Yves, Tekijä-käsite ja ranskalainen jatkokertomuksen perinne. Teoksessa *Tekijyyden ulottuvuuksia*. Toim. Eva Haverinen, Erkki Vainikkala & Tuomo Lahdelma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2008, 132–147.
- Morozov, Jevgeni, The Taming of Tech Criticism. *The Baffler*. No. 27, 2015. Verkossa: <https://thebaffler.com/salvos/taming-tech-criticism>
- Piippo, Laura, Rinse, Repeat. Paratextual Poetics of Literary Twitter C collage *Retweeted. Image and Narrative*. Vol. 20, No. 2, 2019, 51–68.
- Roine, Hanna-Riikka & Piippo, Laura, Authors vs. Assemblage in Computational Media. Teoksessa *The Ethos of Digital Environments. Technology, Literary Theory and Philosophy*. Toim. Susanna Lindberg & Hanna-Riikka Roine. Routledge, London (tulossa).
- Saresma, Tuija, Suomalaiset lukemisen kulttuurit. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajarvi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2013, 238–250.
- Scott, Suzanne, 'Who's Steering the Mother-ship?' The Role of the Fanboy Auteur in Transmedia Storytelling. Teoksessa *The Participatory Cultures Handbook*. Toim. Aaron Delwiche & Jennifer Jacobs Henderson. Routledge, New York 2013, 42–52.
- Sosnoski, James, Hyper-readers and Their Reading Engines. Teoksessa *Passions, Pedagogies, and Twenty-First Century Technologies*. Toim. Gail E. Hawisher & Cynthia L. Selfe. Utah State University Press, Logan 1999, 161–77.
- Torppa, Minna, Niemi, Pekka, Vasalampi, Kati, Lerkkanen, Marja-Kristiina, Tolvanen, Asko & Poikkeus, Anna-Maija. Leisure Reading (But Not Any Kind) and Reading Comprehension Support Each Other. A Longitudinal Study Across Grades 1 and 9. *Child Development*. Vol. 91, No. 3, 2020, 876–900.
- Wolf, Maryanne, *Reader, Come Home. The Reading Brain in a Digital World*. HarperCollins, New York 2018.
- Wolf, Maryanne, Silmäilystä on tullut normaali tapa lukea – ja se mullistaa yhteiskuntamme. Suom. Tommi Kakko. *niin & näin* 1/2019, 35–38.